

הפרישות מאכילה נקרא 'קדושה' כמו שאמרו בפרק קמא דתענית: היושב בתענית נקרא 'קדוש'. ואמרו: 'זהתקדשתם' – מים ראשונים, 'והייתם קדשים' – מים אחרונים, 'כי אני אלקיכם' – זה שמן. פירוש: מים ראשונים רחיצת הידים שהם כלי המעשה, שבכל מקום המעשה מיוחס לידים, יהיו מנוקים מכל לכלוך וגיעול של תאוה חיצונית, בלתי ורק לה' לבדו, להחיות גופו לרצון ה'. וזהו על ידי הרחיצה במים, מי הדעת שהוא התורה כמו שאמרו בראתי (ליצר הרע) תורה תבלין, שלעולם היצר הרע רצה לומר התאוה שבלב, כמו שכתוב כי יצר לב האדם רע וגו' ותאוה מיוחסת בכל מקום ללב כמו שאמרו 'לב חומד'. ומכל מקום אמרו ז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שרק ההתחלה מהאדם כמו שאמרו 'פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח... – כענין בקשת משה רבינו ע"ה, יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, שתשלום שלימות המעשה הש"י עוזרו, וזהו והייתם קדשים – מים אחרונים, שאחר אכילה רוחץ ידיו שגם כן הם מנוקים משום טינופת העולם הזה, וכדרשת רז"ל ביומא על 'זהתקדשתם...' – אדם מקדש עצמו וכו' מקדשין אותו וכו', ע"ש. וכמ"ש.

ולכך מים ראשונים – מצוה, שהמצוות הם סגול האדם שעל ידי זה הוא 'זהתקדשתם', ולכך מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו'. ומים אחרונים – חובה, שהקב"ה מקדשו כחוב שאי אפשר להפטר. ושמן הרומז לחכמה שהיא הידיעה והכרה הברורה ש'אני אלקיכם', זה בא אחר האכילה ההגונה כראוי לשם ה' כדי להחיות נפשו אז מוספת לו חכמה ודעת ה' אחר כך, מה שאין כן אכילה גסה כבהמה מטמטמת הלב והמוח... (קונטרס עת האוכל לר"צ הכהן מלובלין, בסוף ספר פרי צדיק א. וע"ע: דובר צדק עמ' 73; אמרי פנחס שער הקדושה עג).

*

'... ורק על לעתיד דרשו בעירובין שם לפני זה קרא דהדודאים גם על רשעים גמורים דלא אבד סברם, ואלו ואלו עתידים שיתנו ריח... וע"י קדושת שבת שמעין עולם הבא יכולים להרגיש מעין הריח דלעתיד והוא הריח בוגדים שבבגדי שבת הנ"ל. וזהו הכנסת הריח דהדס לגופו, שהקולט הריח מאחר הוא קולט מעין אותו הריח בקרבו. וכן טעם שמריחים במוצאי שבת לפני ברכת ההבדלה שעדיין יש מקדושת שבת להכניס הריח מאותה קדושה בקרבו גם על ימות החול, ומה שהאדם מריח וקולט ריח טוב בגשמי, יש בו כונה ופעולה ממש גם כן ברוחניות, כי כל עניני עולם הזה הם בדמות העליונים, וענין הריח שבעוה"ז הוא לבוש גשמי לריח טוב העולה מצדיקים וכנסת ישראל הנמשלה מפני כן לשושנה...'

(מתוך קדושת השבת לר"צ הכהן, ה – נדפס בפרי צדיק ח"א עמ' 28)

פרק תשיעי; דף נד

'הים הגדול'. השלחן-ערוך (רכח,א) פרש: הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, הוא 'הים התיכון'. ואולם הרבה אחרונים חולקים וסוברים שעל ים האוקיינוס בלבד קבעו ברכה לעצמו, שהוא הגדול שבכולם (מובא במשנ"ב).

ובכל אופן אם בריך 'עושה מעשה בראשית' יצא לדעת הכל, שהרי זו ברכה כוללת [כדוגמת 'שהכל' בברכות הנהנין] (באור הלכה שם).

א. גם בספר כף החיים ובשו"ת אור לציון (ח"ב יד, מ) פסקו שכיון שיש חולקים על השו"ע, יש לחוש ולברך על הים התיכון 'עושה מעשה בראשית'. וע' שו"ת מנחת יצחק ח"א קי.

ויש להעיר ממה שכתב בספר משך חכמה (ברכה לד, ב) בטעמו של רבי יהודה שאין לברך 'עושה מעשה בראשית' על הים התיכון, עפ"י דברי המדרש (ב"ר כו, ז) והירושלמי (שקלים ו, ג) שנוצר בדור הפלגה ולא מששת ימי בראשית. ובשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל מובא (הליכות שלמה ח"א כג, כט) שיש לברך על הים התיכון 'עושה מעשה בראשית'. ואם רוצה לצאת ידי כל הדעות יוסיף מיד בסיום הברכה 'שעשה את הים הגדול'. [אך אם באנו לחוש לסברת המש"ח לא יצאנו מידי חשש באופן זה, כי אמירת 'מעשה בראשית' מפסקת מפני שאינה שייכת לים התיכון לסברא זו].

ב. המשנ"ב הביא לפרש דברי השו"ע שלכך נקרא הים התיכון 'הים הגדול', משום חשיבות ארץ ישראל [כמו שאמרו ז"ל על 'הנהר הגדול הוא פרת']. ולכאורה היה נראה טעם אחר; לפי שהוא גדול מאד ומחובר לאוקינוס והרי הוא חלק מן הים הגדול, שלא כשאר מימות שהם מנותקים וקובעים שם לעצמם. וטעם זה משמע בתר"י כאן ומובא בבית יוסף. ונראה לפי זה [ויתכן גם לפי הטעם שבמשנ"ב] שגם לדעת השו"ע יש לברך על האוקינוס 'שעשה את הים הגדול'. ומכל מקום ים סוף אינו חלק מהים הגדול אלא הוא ים לעצמו (כן מובא מהגרש"ז) – הליכות שלמה ח"א פכ"ג דבר הלכה אות מה).

פרטי דינים רבים בברכות ההודאה, הראיה והשמע – ע' בשאלות ותשובות לסיכום כאן ולהלן.

יאהבת את ה' אלקיך בכל לבבך... – בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע. פירש הרמב"ם: יש לך להשיב אל הלב אהבת ה' ולהאמין בו אפילו בשעת העברה והכעס והאף [שכל זה הוא 'יצר רע'], כמו שנאמר בכל דרכיך דעהו – אפילו בדבר עברה.

ויש מפרשים 'בשני יצריך' – שמכניע את יצרו הרע, כענין 'אל יאמר אדם אי אפשי בחזיר אלא אפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי', ובכך הוא משתמש ביצר הרע לטובה והופכו לטוב (עפ"י יערות דבש ח"א דרושים א ז טו; תולדות יעקב יוסף פר' יתרו; אהב ישראל תשא עה"פ אנא חטא).

או בדרך זו: פעמים צריך להשתמש במידות וביצרים הרעים לצורך עבודת ה'. וזו לשון החזו"א (או"ה נו): '... וכל העונשים הוא... להקדים גדרי עולם שלא יהיה העולם טרף לשני בריאי הגוף וחלושי השכל, אבל העונש צריך להעשות תוך יגון עמוק, נקי מרגש צרות עין בשל אחרים. ובהיות האדם בלתי שלם בתכלית השלמות ומורגז ביצר הרע, לא יחדל מלהיות רחמני ולהתירשל בשעה שמצוה לעשות דין, ואז ניתן לו להשתמש גם בהערת טבעת נקמה תחת פיקוח הדעת שאין הערתו בזה רק לזירוהו הדין, וזהו 'בכל לבבך בשני יצריך'.

וכן צריך האדם ללמוד מן היצר הרע ולהפיק ממנו לקחים לעבודת ה', כגון בהתבוננות על גודל כחו ופיתויו לדברים גשמיים חולפים, כל שכן שראוי לכסוף ולהשתוקק ולהתאוות לעבודת השי"ת שהוא חי החיים ובורא הכל (עפ"י לקוטי קדושת לוי ד"ה בראש חדש. ועע"ש אבות ב, ה). וראה עוד במצוטט להלן.

זהתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם...'

'בא וראה כמה גדול כח נתינת השלום, שהרי התירו רבותינו להזכיר בו את השם, שכן כתוב בבוטז ויאמר לקוצרים ה' עמכם, וכן אמר המלאך לגדעון ה' עמך גבור החיל – וכל זה מוסר ודרך ארץ

שהתורה תצוה בכך כדי להרבות האהבה והחברה בישראל. וגדולה מזו מצינו שאסור להפסיק ולשיח בקריאת שמע וברכותיה בין הפרקים, אבל בענין נתינת שלום למי שהוא חייב לכבדו כגון אביו או רבו או גדול ממנו, התיירו לשאול שלום בין הפרקים... וזה ממוסר התורה שיתחייב אדם לכבד מי שגדול ממנו או מי שהוא חייב בכבודו כיון שאהובה מדת השלום' (כד הקמח לרבנו בחיי – 'שלום').

יאומר אל תבוז כי זקנה אמך. אל תבוז ותלעיג על דברי חכמים, אף על פי שהן תקנות ישנות וקדומות (פירושו המשנה לרמב"ם). כלומר, אפילו אין אתה מבין טעם הדבר ונראה בעיניך כאילו אותו מנהג 'הודקן' וכבר אינו שייך כעת – אל תבוז לו, שודאי יש לו טעם נכון ונעלה מדעתך [וכן לפי הפשט – גם אם אינך מוצא טעם נכון להדרכת האם הזקנה – אל תבוז, כי ודאי ידעה טעם ונימוקה עמה] (שו"ת משיב דבר ח"א סוס"י טו).

(ע"ב) 'ארבעה צריכין להודות...' נחלקו הדעות אם קרבן תודה הריהו 'קרבן חובה' למי שארע לו נס, אם לאו (ע' רש"י כתי' במנחות עט: ובתור"ד ר"ה ה: שני פירושים בדברי הגמרא 'תודת חובה', אם הכוונה למי שנדר להביא תודה או כל מי שהוא מאותם שצריכים להודות. וע' בפרש"י בפרשת צו (ו, יב) שארבעה אלו חייבים להודות מהתורה. ואולם בפרי מגדים (ריט) נקט בדעתו שאמנם ראוי לו להביא אך אין חובה מדין תורה אלא מדרבנן. וכן ע' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח פח. – עפ"י שבט הלוי ח"ג קסג. וע"ע במש"כ ביוסף דעת מנחות עט:). ולענין ברכת 'הגומל' נקט המגן-אברהם שרשות היא ולא חובה (ע"ע הליכות שלמה ח"א כג בדבר הלכה' ג).

'שלשה צריכין שימור... חתן וכלה... אף תלמידי חכמים בלילה' – לפי שהכל מסתכלים בהם, צריכים שימור יותר (ע' דובר צדק עמ' 58). ובראשונים מוסבר הטעם, משום שמדת הדין מתוחה בשעת שמחה.

ענינים ופרפראות

'חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה...' –

'מספרים עליו על הרבי ר' זושא, מעשה באחד שביקש לטהר את לבבו ולעבוד את ה' באמת ובלבב שלם, כיון שהגיע למשנה 'חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה' – אמר: איני יכול. מה עשה, נכנס אצל רבו הרבי ר' בער, המגיד הגדול ממזריץ', ואמר לו: ילמדנו רבנו, חובה זו – מה יעשה אדם ויקיימנה בלבב שלם? אמר לו המגיד: לך ואשלחך לאניפולי, שם תדרוש לשמש בית הכנסת וזושא שמו, ממנו תלמד מדה זו וכן תעשה. הלך אותו אדם לאניפולי ובא לו אצל שמש בית הכנסת. אולם השמש הזה לאו שמו זושא, רק עוזר יש לו בשם זה, והנה הוא עוסק עכשיו בשטיפת הרצפה של בית הכנסת. המתין האיש עד שגמר זושא את מלאכתו והלך עמו לביתו.

כבר עצם מראהו של זושא עורר בלבו חמלה וצער: לבושו סחבות ופניו צמוקות ובגופו שולח רזון כמי שלא אכל מימיו סעודה מספקת אחת. עכשיו שבא לביתו וראה את העוני והדוחק והרעב הנשקף מכל פנים של בני ביתו, התחיל להבין על שום מה בחר הרבי באדם זה ללמוד ממנו את הברכה על הרעה: עניות ודחקות כזו עדיין לא נתנסה בה אדם מעולם. התאווש האיש ואמר לזושא: תורה היא וללמוד אני צריך. מורי ורבי המגיד ממזריץ' שלחני

אליך ללמוד פירושה של משנה זו שבמסכת ברכות. כיצד יכול אדם להיות מברך על הרעה כשם שמברך על הטובה?
 אמר לו ר' זושא: ולי אתה שואל? גם אני לא זכיתי עד היום להבין פירושה של משנה זו. שהרי אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם, ואני מימי לא נודמן לי לטעום טעם של רעה, כי מיום צאתי מרחם אמי ועד היום הזה, חי אני ברוב טובה וחסדי ה' אינם עוזבים אותי רגע אחד, איך איפוא אדע להשיב לשאלתך?
 שמע האיש ולא יסף לשאול. לא רק באזניו שמע – בעיניו ראה מדה זו באדם שהוא מברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (מתוך 'גם הרבות חסידים לא טוב' – חסידים ואנשי מעשה, כרך א. מובא בתורת הרבי ר' זושא קה; נפלאות הרבי דף ד.).

'בכל לבבך בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע' –

'... וכי אפשר שיהא האדם עובד את אלקיו גם ביצר הרע שבו שכל כולו נוצר כדי להפריע את האדם מעבודתו יתברך, כדי לנסותו ולהטיבו באחריתו? האפשר שיצווה האדם לעשות דבר שכנגד חוקי הבריאה? הכיצד? –

אלא כך אמר אלעזר ביאליסטוקר: שומר אדם על דשנותו ורענותו בלכתו בדרכי ה', הרי הוא רואה את 'הגנב הבא במחתרת' בסתר לבו, נלחם אתו, וכשהקב"ה עוזרו ויכול לו, יכול הוא לגרשו משם ונשארים סתרי לבו פנויים מיצר הרע. אמנם לא ינוח ולא ישקוט היצר הרע, וכיון שגורש מן המסתרים מיד הוא עורך את מערכותיו בהדרי לבו החיצוניים, ושוב נלחמים הם זה בזה, ואף אם יכול לו האדם גם עתה, עדיין ה'גנב' אינו מתיאש ומעתיק את מערכותיו אל קירות לבו החיצוניים. עד זיבולא בתרייתא נלחם האדם ביצרו בסדר שאמרנו (ויש שנהפוך הוא הסדר...). אף יום אחד אין הוא פוסק מלנסות להכריע את האדם לכף חובה, מן המקום ששם הכין לו היצר את מערכותיו. ואולם באותם המקומות שמהם כבר נעתק וגורש, שם אין ידו משגת, וגם אין רצונו מגיע עתה, להכשיל את האדם משם. לאותם המקומות גם מלאך רע זה בעל כרחו יענה עתה, אמן.

משל למה הדבר דומה: למי שבנערותו חשק לבו לתחוב ידיו לכיסו של חברו ולהוציא משם ממון בגנבה. פעמים רבות נאבק עם יצרו עד שנעשתה הגנבה הגסה הזו, מגונה בעיניו וכבר לא ישיאנו אפילו יצרו הרע לעשות ככה, אלא ישיאנו לגנבות שאינן גסות כמותה. אדם זה כשהוא פורש מן הגנבה המכוערת, מעידיים אנו עליו כי הוא פורש 'בשני יצריו'. ויצר הרע שבו מה הוא עושה עתה בקרבו? – עסוק הוא להשיאו למעשי מרמה הנראים לו כהיתר או להיות גונב דעת, כל איש כפום שיעורא דליביה.

אבל אם 'זקן' הוא מתחילת ברייתו ולא בתחבולות הוא עושה מלחמה עם המחבל אלא בכבודות, בתשות כח, בעצבות הלב ובקדרות פנים; רואה הוא את היצר עומד עליו לטרדו מן העולם, ולא בשמחה ובששון הוא יוצא אלי קרב אתו, רק כאבן כבדה מניח עצמו במקומו לבלתי זוז ממקומו בסערת הרוחות שיצרו מרים עליו כדי לתלשו ממקומו ולטלטלו ולקלעו אל כף הקלע; –

אוי לו לאדם שבחר בדרך כזו, דרך קלה וקשה, קלה בראשיתה, כי בלי מלחמה היא ובשב ואל תעשה, וקשה באחריתה, כי בסופו את הכל יקח ויחבל בו המחבל. כי נמנע הוא האדם הזה מתחבולות, ברם, זה המחבל אינו נמנע מתחבולותיו. מה הוא עושה? הוא משכך את סערותיו מעל 'אבן כבדה' זו ועוקפה מסביב, או מפוררה פירורים פירורים כ'אבן שחקו מים', וברבות

הימים גברה ה'זקנה', רבתה הבלות, ובסוף אפילו משיב עליה רוח מצויה והיא זזה ונעקרת ממקומה.

לפיכך אתה מוצא אנשים שרוב ימיהם עברו עליהם בטובה ולבסוף נכשלו בדבר שנערים 'תופסי קשת' אינם נכשלים בו. כי לא עמדו אותם ה'זקנים' מימות נעוריהם על סודו של הדבר הזה ללכת כנגד יצרם בגבורה ולא בתשי, בשמחה ולא בעצב, על כן לא העתיקו את מערכותיהם ממקום למקום ומכיבוש לכיבוש, כדי לכבוש את היצר ולהעביד גם אותו בעבודת ה' באותן המערכות הראשונות אשר נכבשו מתחת ידיו; לא עבד איש זה את אלקיו 'בשני יצריו' בשום עבודה, עד סוף ימיו נשאר עומד על מערכתו הראשונה עד שתש כוחו הרבה, עד שבלה ונזדקן ולא יכול עוד לעמוד...

לא רצה אלעזר אלא לעמוד ולהעמיד גם את אחרים על סודו של דבר עמוק זה, על סודו של דבר פשוט זה. כי כשם שעמוק הוא דבר זה בתכלית העמקות כך פשוט הוא בתכלית הפשטות. אותם 'מעשי השובבות' שעשה אלעזר, העמידו אותו ואת אחרים על הלקח הזה. מהם למדו כולם לדעת כי שתי דרכים לפני האדם: זכה – עובד הוא את בוראו בשני יצריו, וגם יצר הרע מסכים עמו ברוב גופי עבודתו עד שיכול להביאו גם ל'ואהבת את ה'', אימתי? – אם עובד הוא בשמחה, שש למלחמה, ומחיל אל חיל ילך בגבורה! אם לאו – נעשה יצר הרע שופט אותו וסוף שעובד אותו בכל לבבך, 'בשני יצרין!...' אלו הן שתי הדרכים לפני כל אדם – ובחרת בטוב' (מתוך 'כחודו של מחט' – חסידים ואנשי מעשה כרך א).

'ארבעה צריכים להודות'. ע' פירוש ע"ד הרמז בהקדמת ספר תולדות יעקב יוסף. וע"ע לקוטי אמרי פינחס, שער התפילה יג.

דף נה

באורים וציונים

'עיון תפלה'. ע' במובא לעיל לב ובב"ב קסד.

'שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם – מי שנותנין לו... כוס של ברכה לברך ואינו מברך... דכתיב ואברכה מברכך' – ומכלל הן אתה שומע לאו, שהנמנע מלברך זרעו של אברהם גורם קללה לעצמו, ולכן אין לאורח לסרב לברך את בעל הבית (מפרשים).

ועתה שבלאו הכי המנהג הוא שכל האורחים אומרים בעצמם 'הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה', איני יודע כלל אם שייך ענין זה (שער הציון רא אות יד).

והמגן-אברהם כתב שענין זה נאמר כשמברכים על הכוס, שאז האורח חייב בברכת בעל הבית. וצריך עיון מאין מקורו, ואולי הוציא זה מהלשון 'מי שנותנים לו כוס'. ומכל מקום דבריו אמורים לענין גורם קללה לעצמו, אבל בודאי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו (עפ"י משנה ברוה שם סק"ד ובשעה"צ. וע"ע במובא לעיל מו מכמה אחרונים שגם כיום יש ענין שהאורח יזמן כדי שהמזמן יברך את בעל הבית, ומכל מקום לפי מה שנוהגים שכל אחד ואחד מברך בעצמו, כל אחד מהאורחים יש לו לברך את בעה"ב).

ב. להלכה נראה דנחלקו דעות הפוסקים אם נוקטים גדול העונה אמן יותר מהמברך או שוים הם וממהרים ליתן שכר למברך קודם לעונה אמן (ע' מגן אברהם רא סק"ו).

ד. אין עונים אמן אחר ברכת תינוקות של בית רבן, הואיל ולהתלמד הם מברכים, ואולם בזמן שמברכים למצוה – עונים אחריהם [כגון כשעולים להפטיר ומברכים בתורה ובנביא].

משמע מהשו"ע שאין לענות 'אמן' אחר קטן שלא הגיע לגיל חינוך. (עפ"י משנ"ב). ויש אומרים שקטן פחות מבן שש אין לענות אחריו (יבי"א). אך לכאורה יש לענות 'אמן' כשהקטן לפניו, כדי לחנכו לעניית אמן. ובשם הגרשו"א מובא שיאמר 'אמן' מגומגמת, שתישמע כעין 'אמן'.

ה. שמן מעכב את הברכה (פירוש), למי שרגיל בסיכת שמן בסוף הסעודה, לא יברך ברכת המזון אלא לאחר השמן. וכן לענין ברכה על דברים שלאחר המזון, כל עוד לא סך בשמן אין כאן 'גמר סעודה'. רש"י. דברי רבי זילאי. רבי זיואי אומר: אינו מעכב. רבי אחא אומר: שמן טוב מעכב. רבי זוהמאי אומר: כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה. וכן הביא רב נחמן בר יצחק בשם רב, ויש אומרים במתניתא תנא, לדרוש מן הכתוב להצריך שמן טוב לפני הברכה.

פרק תשיעי; דף נד

קו. א. אלו הן ברכות הראיה והשמע ושאר ברכות ההודאה, המנויות במשנה ובגמרא?

ב. מהו המקור לברכת ההודאה על הנס? על איזה נס מברכים אותה?

ג. אלו מקומות הזוכרו שהרואה אותם מברך שנעשה בו נסים לאבותינו?

ד. ארבעה צריכים להודות – כיצד?

ה. אדם שברך בראותו חולה שנתרפא, ושמע הלה וענה 'אמן' – האם יצא ידי חובתו בענייה זו?

א. הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל – אומר: 'ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה'; –

מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים ומזלות – 'ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו' (– כשנעקרה עכו"ם

מכל ארץ ישראל (ירושלמי). ובחוצה לארץ אומר: 'שעקר ע"ז מן המקום הזה'. ראשונים; –

זיקין וזוועות רוחות וברקים – 'ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם'; –

הרים וגבעות ימים ונהרות ומדברות – אומר 'עושה מעשה בראשית'. רבי יהודה אומר: הרואה את הים

הגדול אומר: 'ברוך שעשה את הים הגדול' – בזמן שרואה אותו לפרקים (ע"ע בפירוט להלן נט); –

על ראיית מקום שנעשתה בו פורענות, כגון הרואה אשתו של לוט, אומר: 'ברוך דיין האמת'.

השומע בשורות טובות, וכן על הגשמים – אומר: 'ברוך הטוב והמטיב'; –

שמועות רעות – 'ברוך דיין האמת'.

א. כל דבר שדרך בני אדם להצטער בו, מברכים עליו. כגון: אדם כשר שמת, נשרפו נכסיו,

בהמתו מתה, יינו החמיץ וכיוצא באלו (עפ"י אחרונים, מובא במשנ"ב רכג סק"ח; באה"ל רכב).

ב. יש לברך בשם ומלכות על כל אדם כשר שמת, שאדם מצטער עליו. והעולם נוהג לברך ללא

שם ומלכות. ואין זה נכון. ועכ"פ על תלמיד חכם שמת ועל קרובים שמתאבלים עליהם, בודאי

יש לברך בשם ומלכות (עפ"י משנ"ב רכב סק"ח, מהאחרונים. ובהל"ש (פכ"ג, דבר הלכה מז) מובא שלא נהגו לברך על כל אדם כשר אלא על רבו מובהק או קרוביו). ומברכים מיד כשנודעה המיתה, ואפילו בשבת [ולאו דוקא סמוך לקריעה כפי הנהוג] (עפ"י חכמת אדם קנא, יח. וכן הורה הגרשו"א – מובא בשמירת שבת כהלכתה סד, ב ובהערה ז).
ג. שמע כמה שמועות ועדיין לא ברך עליהם – מברך ברכה אחת לכולן, גם אם לא נאמרו לו בבית אחת (משנ"ב רכב סק"ב ושעה"צ; ערוך השלחן רכב, ד – ושם מפורש שהוא הדין לבשורות טובות; –

על שמיעת הרעם – 'שכוהו וגבורתו מלא עולם' (ראה בפירוט להלן נט).
שאר ברכות הודאה; בנה בית חדש וקנה כלים חדשים – 'שהחיינו', כדלהלן נט-ס; –
ארבעה שניצלו ממיתה חייבים להודות, כמבואר בסמוך.

א. כל הברכות הללו נאמרות בשם ומלכות (רבינו שמעיה בתוס' וש"ר; או"ח ריח). ויש שנקטו לברך ברכות הראיה בלא שם ומלכות (ע' במאירי כאן; טור או"ח ריח מהראב"ד).
ב. ברכות הראיה, הנשים חייבות בהן כאנשים (כן כתב הג"ר חיים כאשר זצ"ל בשו"ת החיים והשלום קיט עפ"י הרמב"ם שהנשים חייבות בתפילה. ולכאורה אף לפי הפוסקים מתפילה למה יפטרון מברכות הראיה שאין להן זמן מסוים. וכן נקט בפשיטות באג"מ או"ח ח"ה יד).
ג. ברכות הראיה לא נתקנו אלא על ראייה ממש ולא על הרגשה ותחושה אחרת, הלכך אם אינו רואה הדבר ממש אלא דבר אחר הסמוך לו וכד' – אינו מברך, וכן הסומא אינו לברך [מלבד בברכת ראיית פני מלך, כדלהלן נח] (עפ"י אג"מ או"ח ח"ה לו, י).
פירוש הלכות ברכות הראיה והשמע – ראה להלן.

ב. אמירת ברכה על הנס – למדו מיתרו שאמר ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה...
מברכים אותה הן על נס של רבים, כלומר מקום שנעשה בו נס לכלל ישראל, אומר 'ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה', הן על נס של יחיד – אדם שנעשה לו נס והגיע למקום הנס, מברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'.

א. וכן בנו ובן בנו מברכים 'שעשה נס לאבותי במקום הזה' (רי"ף ועוד). ופשוט שהוא הדין על נס של האם או אם האם, אבל איש על אשתו או להפך, וכן אב על בנו – אין מברכים. לא תקנוה אלא ליוצאי ירך (באה"ל ריח ד"ה וכל; ריט ד"ה ואין). [אם לולא הנס הוא עצמו היה ניוזק מאותו מאורע, יכול לומר 'שעשה לי נס'. ואם לולא הנס לא היה נולד, יאמר 'לאבי / לאבותי' (הליכות שלמה ח"א כג, ח).]

האליה-רבה הכריע שבנים או נכדים מברכים על נס אביהם/זקנם גם אם נולדו לפני הנס. מכאן ואילך, הצאצאים הבאים אחריהם אינם מברכים אלא אם אבותיהם נולדו לאחר הנס, שאז הם שותפים בו. וכן ראוי להורות (משנ"ב ושעה"צ). ובערוך השלחן (ריח, ז) כתב שהדורות שלאחר הנכד, מברכים ללא שם ומלכות.

יש מהראשונים שטוברים שאין מברכים ברכה זו אלא אם בעל הנס עדיין חי (עפ"י מאירי בשם 'יש מפרשים').

ב. בירושלמי מובא שמברכים ברכה זו על נס של אדם מסוים. וכתבו אחרונים (ע' באה"ל ריח ד"ה על נס; ערוה"ש סעיף י): בזמננו שהיהודים מפוזרים בכל העולם, אין לנו אדם חשוב שיצא טבעו בכל ישראל, לברך על נסו.

ויש לזון בזמננו אנו שכל העולם מתוקשר והדברים מתפרסים וגלויים לכל, נראה לכאורה שייך דין 'אדם המסוים' הגם שישראל מפורים בעולם.

ונראה ש'אדם מסוים' – לאו דוקא בחכמה ובצדקות [ואינו ענין למבואר ביו"ד שגדול הדור יש לו דין רבו מובהק, וכיון שעל רבו הוא מברך, הוא הדין בגדול הדור], אלא הוא הדין לשליש ומצביא גדול כיוצא בן צרויה, כנראה בפוסקים. ולכן מברכים באדם מסוים בהזכרת שמו, ולא 'שעשה נס לצדיקים' כברואה גוב אריות של דניאל.

ג. מובא בתוס' מרבנו יהודה (ומובא במג"א): אין לברך על נס הרבים אלא כשהנס היה ניכר במקום עצמו כגון הרואה את הים, שהים עצמו נקרע לגזרים, וכן כל אלו המנויים בגמרא, אבל כשאינו ידוע במקום, כגון מיתת מחנה סנהריב (שהנס ארע באנשים ולא בשטח) – אין מברכים, חוץ מאותם שנעשה להם הנס שהם מברכים בכל אופן. [ומה שכתבו הפוסקים לברך על ראיית אדם שנעשה לו נס – י"ל שנחשב שניכר הנס, שהרי נעשה לאדם. ועוד, בעצם ראייתו שהוא קיים ניכר הנס, שהרי אין מברכים אלא על נס הצלה ממיתה].

ויש אומרים שבכל אופן מברכים, גם כשלא ניכר הנס במקום (עתורא"ש ותור"י החסיד). וצ"ע למעשה (שער הציון ריה"א).

ד. אופי הנס; נס הצלה שארע כדרך מנהג העולם, כגון תקיפת שודדים באופן שקרוב הדבר שיהרגוהו, וצעק לעזרה וברחו; ניצל מדריסת שור ע"י בריחה – חלוקות הדעות בפוסקים האם מברך 'שעשה לי נס', ויש לברך ללא שם ומלכות. ואפשר שהוא הדין נפלה אבן סמוך לראשו ולא פגעה בו, וכיוצ"ב. (וכן הורה הגרשז"א אודות הרואה מקום שארעה לו תאונת דרכים קשה ונפגע ושב לאיתנו – לברך בלא שם ומלכות, כי אין אנו יודעים מהו בגדר 'נס' ומה עדיין בגדרי הטבע. הליכות שלמה ח"א כג הערה 38). חולה או יולדת אינם מברכים ברכה זו – שרוב חולים לחיים (עפ"י שו"ע ונו"כ ריה"א; משנ"ב ובאה"ל).

אין מברכים ברכת הנסים אלא על נסים שהצילו ממיתת אדם ולא על שאר נסים, ואפילו נס של תחיית המתים יש להסתפק האם לברך ברכה זו, או שמא טוב יותר לברך 'מחיה המתים'. ונראה מדברי הטור שאין לברך אלא על נס (של הצלה כנ"ל) שעל ידו נתקדש שם שמים [ולולא דבריו היה נראה לפרש דברי הירושלמי באופן אחר] (עפ"י באה"ל ר"ס ריה"א, וד"ה לפיכך). ה. הרואה אדם שנעשה לו נס וניצל; אם הוא מאלו שמחוייב לברך על ניסם כאביו ורבו – מברך 'ברוך שעשה נס לאבי / לזקני / באדם חשוב ומפורסם): לאדם הזה / לך נס'. אבל אדם אחר שנעשה לו נס – אין מברכים בראייתו. ודוקא כשרואהו לפרקים מאז שראהו לאחרונה או מאז שראה את מקום הנס (פוסקים).

ונראה שאם ראה המקום ולא ברך, אין למנות שלשים יום מיום ראיית המקום עד לראיית האדם אלא מונה משעה שברך לאחרונה, כי דוקא בראיית אותו דבר מונים מראה לראיה.

ו. ראה את המקום [או את האדם] ולא ברך – הפסיד ברכתו. (באה"ל).

ז. לא נתקנה ברכת הנסים אלא כשחוזר למקום הנס ולא בשעת הנס, שאז אינו מתחייב אלא בברכת 'הגומל' (משנ"ב ושעה"צ. וע' במי השלוח ח"ב לקוטי הש"ס). ומשמע שכשחוזר למקום הנס מברך גם קודם שעברו שלשים יום מהנס. וכן נראה מצד הסברה.

ח. נעשה לו נס בקטנותו – נראה מצד הסברה שיברך [ולא מצאתי הדבר מבואר] (שבט הלוי ח"ג סוס"י קסג).

מובא בגמרא שאדם שנעשו לו נסים בכמה מקומות, בראותו כל אחד מן המקומות מזכיר בברכתו גם את הנסים האחרים שנעשו לו (כן מסופר על מר בריה דרבינא. והרא"ש כתב שהוא הדין לכולי עלמא).

- א. יש אומרים שהכללה זו אינה חיוב מן הדין אלא רשות (ע' במאירי; משנ"ב).
ב. אין מכליל אלא בנסיים שארעו לו עצמו, ולא של אבותיו או נסי ציבור.
ג. גם אם הזכיר נס מסוים באותו היום עצמו, כשהיה במקום של נס אחר – חוזר ומברך, ויכול להזכיר בו גם את הנס שכבר ברך עליו היום (עפ"י משנ"ב).

ג. המקומות שהוזכרו בגמרא לברך על הנס; הרואה מעברות הים ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון [שההרים שנתחבאו בהם האויבים דבקו זה בזה], אבני אלגביש [שהושלכו מן השמים בימי יהושע במורד בית חורון]; אבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל [והרגתו. מה שכתב רש"י 'שורק עוג' הוא טעות סופר וצריך לומר 'שבקש לזרוק'. אגרות משה א"ח ח"ד סט, ז], אבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט [ומברך על לוט ועל אשתו שתיים: 'ברוך דיין האמת', 'ברוך זוכר את הצדיקים'], חומת יריחו שנבלעה במקומה – על כולם צריך שיתן הודיה ושבת לפני המקום.

א. למעשה אין לברך בשם ומלכות אלא אם רואה את ים סוף בבת אחת כל הקטע שבין סואץ לשארם א' שייך, כגון דרך חלון במטוס. וכן בירדן – שרואה כאחת קטע הנהר שמים המלה ועד לגשר אדם' הנמצא צפונית לירחו, אבל הרואה מקצת מן הים או הנהר יברך ללא שם ומלכות (אור לציון ח"ב יד, מ. וכיו"ב כתב בכפתור ופרח, מובא בבאה"ל שאעפ"י שאין לברך אלא בראיית מקום הנס ממש, ראוי להזכיר חסדי ה' והשגחתו ולהודות ולשבח בכל מקום שיראה את ים סוף או את מי הירדן וכד'); –

ב. הרואה מקום שנעשה בו נס לאלהיו בהר הכרמל – צריך עיון אם יש לברך ברכה זו, שמא לא היה נס זה להצלת חיים אלא נס לחיזוק האמונה בישראל, ועל נס כזה לא תקנו לברך (באה"ל).

ד. ארבעה צריכים להודות: יורדי הים, הולכי מדברות, מי שהיה חולה ונתרפא, מי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. (כל אלו הוזכרו במזמור הודו לה'... ויזבח וזבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה).

א. נחלקו הדעות אם חיוב קרבן תודה לאותם הארבעה, חיוב גמור הוא [מדאורייתא או מדרבנן] אם לאו. וברכת 'הגומל', נקט המגן-אברהם (ריט) שרשות היא [אף כי עיקר התודה הוא מצוה דאורייתא או עכ"פ מדברי קבלה. ע' פמ"ג א"א שם; הליכות שלמה ח"א כג דבר הלכה אות ג]. ובספק, יש לברך בלא שם ומלכות (עפ"י פרי מגדים א"א ריט, א). ודעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל שבספק עדיף לכוין בברכת 'הגומל' חסדים טובים' בבוקר לצאת ידי חובתו, ומה טוב אם יאמרנה בפני עשרה ותרי מינייהו רבנן. ואם עשה כן, גם אם יתברר לבסוף שהיה מחויב לברך – יצא ידי חובתו (הליכות שלמה ח"א כג, ח).

ב. ההולך מעיר לעיר; באשכנז ובצרפת אין נוהגים לברך ברכה זו, ובספרד נהגו לברך. וכן פסק השלחן-ערוך, מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה. ודוקא דרך שאינה קצרה מפרסה, או שהיא מוחזקת בסכנה. ויש אומרים שאף לפי דעה זו אין מברכים בדרכים שהתנועה בהן רבה אלא בדרכים מבודדות או בשעת לילה מאוחרת וכדו', כי עיקר התקנה היתה משום לסטים וחיות רעות. ואולם דרכים מסוכנות, כגון הדרך לחברון בימים אלו, מברכים גם אם מצויים הרבה כלי רכב, וגם פחות מפרסה (עפ"י אור לציון ח"ב יד, מב – מהדורה ראשונה, תשנ"ג).

ג. השט בנהרות גדולים – נראה שזה תלוי במנהגי ספרד ואשכנז אודות הולכי דרכים (עפ"י באור הלכה ריט. וע' הלי"ש ח"א כג בדבר הלכה ה' שהשט בנהר או בכינרת, לא נזכר כלל שיש לברך).

- ד. הטס במטוס על פני הים; מנהג העולם לברך בשם ומלכות. וכן דעת רבים מפוסקי זמננו (ע' שו"ת מנחת יצחק ח"ב מז – בשם הרבי מסאטמאר; יגדיל תורה סב). ויש שהורו לברך בלא שם ומלכות (מנח"י שם בשם הרבי מבעלז). ואם לא חלף מעל הים; הגר"ח פ"ש שיינברג והגר"ש אלישיב שליט"א הורו שלא לברך. ובשם הגר"מ פיינשטיין אומרים לברך (עפ"י דברי חכמים 184). ומובא בשם הגרשז"א (הליכות שלמה ח"א כג,ה) שכן המנהג, ואף בתוך המדינה נסתפק שצריך לברך).
- ה. אין לברך אלא בסיום ההליכה, ואף לא כשחונים בינתיים יום או יומים בישוב. ואפילו בחניה של כמה ימים, מסיק הא"ר שאין לברך (עפ"י משנ"ב ושעה"צ). ההולך ליום אחד וחוזר – מברך 'הגומל' בהגיעו למחוז חפצו, ומברך שנית בשובו (רשימות הגרשז"א, מובא בהל"ש כג,ה לענין טס).
- ו. חולה; למנהג בני ספרד מברכים על כל חולי, כל שנפל למשכב מחמתו, ואפילו אין בו סכנה. ודעת כמה אחרונים לנהוג כן למעשה, כשהחולי הוא בכל הגוף, ובכיוצא בו מחללים עליו את השבת ע"י נכרי. וכתב הח"י-אדם: דוקא אם נפל למשכב לא פחות משלשה ימים. ובמקום סכנה, אפילו שכב פחות משלשה ימים – מברך (עפ"י משנ"ב). ויש לעיין בשוכב שלשה ימים מחמת חום בעלמא, בזמננו שהדבר מצוי ורפואתו קרובה ואין בזה חשש סכנה, שמא יש להשוותו למיחוש הראש בזמננו. ואולם בשו"ת אגרות משה הורה לענין חילול שבת שנחשב זה כחולה שיש בו סכנה. וצ"ע).
- ובערוך השלחן (ריט,יא) כתב שהמנהג הוא שאין לברך אלא על חולי שיש בו סכנה (וכו"ב מובא בשם גדולי זמננו. ע' דברי חכמים 182).
- מי שעבר ניתוח שבר או פעולת צינתור, וכן גדול שנימול [מלבד גר, שכשנימול עדיין היה בגיותו] – מברכים 'הגומל' (הגרשז"א, מובא בנשמת אברהם ח"ד עמ' יד ואילך. וע"ש שיתכן שנשתנה הדבר עתה).
- ז. המגן-אברהם (ריט,א) כתב: דוקא חבוש על עסקי נפשות מברך. ואולם הברכי-יוסף ועוד אחרונים חלקו והוכיחו מהראשונים שגם חבוש משום ממון מברך, וכתבו שכן המנהג (וכן פסק בערוך השלחן).
- ובבאור הלכה כתב שאפילו לפי דעה זו, דוקא ביושב בבית האסורים ממש למשך זמן, אבל הושיבוהו יום או יומים בבית השוטרים כנהוג בחטאים קלים – אינו מברך. ואולם בשו"ת אור לציון (ח"ב יד,מ) פסק שאפילו השוהה במעצר למשך זמן קצר וללא חקירה – מברך כשיצא, לפי שלא היה נתון בשליטת עצמו.
- לפי הדעה הסוברת שאין מברך אלא כשישב על עסקי נפשות, נראה לכאורה שאם אין דין מוות על עבירה שנאשם בה, דומה לנחבש על עסקי ממון, כל שאין חשש מיתה בישיבה עצמה שמה עם האסירים. עוד נראה לכאורה שרוצח שחייב מיתה על פי דין תורה בעדים והתראה ובזמן הסנהדרין, שמפאת חוסר ראיות לא דנוהו למיתה – אין לו לברך 'הגומל' שאין זו טובה לו שיצא, אדרבה, דינו למות וזהו תיקונו. אך יש להסתפק בזמן שעל פי דין היה פטור [אפילו לסוברים שב"ד הורגים לצורך השעה שלא מן הדין, כל שלא דנוהו מחוסר ראיות], והוא יודע בעצמו שרצח, ואילו היו יודעים זאת היו הורגים אותו כדין, שמא חייב לברך על שמסבב הסיבות גמל לו לחייב טובה.
- ח. הצלות אחרות מסכנת מות, שאינן כלולות בארבעה דברים הנזכרים – המנהג כסברת האומרים לברך. וכן מסתבר (עפ"י משנ"ב).
- ודוקא כשהסכנה פגעה בו וניצל, אבל סכנה שעברה לידו ולא פגעה בו – אינו מברך 'הגומל', כגון שנורו יריות לעבר מקומו ולא פגעו בו, או נתנפצה זכוכית לידו ולא ניתזו עליו רסיסים [ויתכן אפילו פגיעה במכונית שנסע בה עד שנהדפה למרחק, ולא נחבטו הנוסעים חבטה שיש בה סכנה] (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג,א).

ט. כתב במשנ"ב: מנהג העולם שהנשים אינן מברכות ברכה זו, ונתנו האחרונים טעם לדבר. ויש שכתבו שנכון לברך בפני עשרה, ועל כל פנים בפני נשים ואיש אחד. ומקצת נוהגים שהאיש מברך בפני עשרה לאחר לידת אשתו, 'שגמל לאשתי' (או 'שגמלך' – בפניה), והיא עונה 'אמן' ובוה יוצאת כאילו ברכה היא (ובסקי"ח ובבאה"ל (ד"ה ואין) כתב לחוש לכתחילה שלא לעשות כן, לברך עבור אשתו. וכ"כ בערוה"ש שאין המנהג כן).

מה שכתב 'בפני נשים ואיש אחד' – מקורו בשיירי כנסת הגדולה, וכן כתב האליה-רבה. ושם איתא 'נשים או איש אחד' וכנראה נפלה טעות בהעתקתו והושמטה אות א' ד'או' (וכן בבאר היטב). יש שהבינו הכוונה לתשע נשים ואיש אחד (ע' בספר פתחי מגדים על הל' גדה. וע"ע הלי"ש ח"א כג דבר הלכה ג). ואולם לא הוזכר זאת בפוסקים שם, ולכאורה הכוונה לשתי נשים).

ומובא מהגר"מ פיינשטיין שהאשה מברכת 'הגומל' בפני אדם אחד, איש או אשה, ולכתחלה תברך בפני בעלה אם היתה נשואה, ואין צריך מנין, ודלא כהמשנ"ב (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה יד. תשובה זו החלה להיכתב על ידי אותו הצדיק בער"ה תשמ"ה. והיא תשובה אחרונה שכתב בכת"י, ולא צלח בירו להשלימה בכתובה מחמת קושי הראיה (לאחר שניסה שלש פעמים. ואותן שורות ספורות שכתב, נמשכה כתיבתן כמה שעות), והשלים את התשובה בעל פה).

ומנהג ירושלים שהיולדת מברכת 'הגומל' כאשר הקרובים מתאספים בביתה, אבל על שאר החיובים [לפי שאין בהם חיוב קרבן כביולדת אלא מצוה] אין הנשים מברכות, וכן לא יברך בעלה עבורה (עפ"י הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה ח"א כג, ד. ע"ש).

י. קטן; כתבו האחרונים שאינו מחויב להודות, אף לא מצד מצות חינוך (מובא במשנ"ב ריט, ג). וכן המנהג. ואף אביו אינו מברך בשבילו (שבט הלוי ח"ג קסג, ב). והורה הגרשו"א שאם רוצה הקטן לברך בעצמו, או אב הרוצה לברך על הצלת בנו קטן – יכוונו בברכת 'הגומל' חסדים טובים לעמו ישראל' בבוקר על הודאת הנס, וטוב שיאמרוה בפני עשרה ושני זקנים. ואם ירצו יכולים להוסיף בסוף הברכה '... שגמלני טוב' (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג, ח. וע"ע בספר קדשי שעה ו אודות קרבן תודה לקטן שנעשה לו נס).

מה מברך – 'ברוך גומל חסדים טובים'.

גרסת הרי"ף וש"פ: 'ברוך הגומל לחייבים טובות, שגמלני כל טוב'. ואמר הגרשו"ז אויערבך זצ"ל שיותר נכון הנוסח [שבסידורי תימן, וכן הוא בסידור הרב מלאדי] 'שגמלני טוב'. והעונים אומרים 'מי שגמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה' (מובא בהליכות שלמה ח"א כג, ז).

אמר אביי: וצריך להודות בפני עשרה (וירוממהו בקהל עם). מר זוטרא אמר: ושנים מהם חכמים (ובמושב זקנים יהללוהו).

א. כתבו הראשונים שיש להצריך שני הדברים; עשרה אנשים ויהיו בהם שני זקנים. וכן יש להשתדל לכתחלה. הפמ"ג מצדד להצריך שני זקנים בנוסף על העשרה, ואולם אין כן דעת רוב הראשונים והשו"ע (עפ"י באור הלכה ריט, ג).

ב. משמע במשנ"ב ובכף-החיים שלהלכה נוקטים שבעל הנס מכלל העשרה. אך נראה שיש להדר אחר שני זקנים בלעדיו (אור לציון ח"ב יד, מב).

ג. אם אין מצויים עשרה, יש להמתין עד שלשים יום שמא יזדמנו אצלו. אם אין לו עשרה כלל – במחצית השקל משמע שלא יברך, אבל דעת הגרעק"א בחדושו שאין איסור לברך ללא עשרה (עפ"י משנ"ב ובאה"ל. ומשמע מלשונו שנוקט לעיקר כדעת הגרעק"א שהרשות נתונה לברך בפחות

מעשרה. ואם כן יוצא כיון שיש אומרים שדין עשרה אינו אלא לכתחילה, כשאין בנמצא עשרה צריך לברך לצאת ידי חובה לדעתם. ונראה שיש להוכיח כן ממה שכתב המשנ"ב (בסק"ג) אודות אשה, שיכולה לברך בפני נשים ואיש אחד. וגם לפי דעת המחז"ש, טוב לברך ללא שם ומלכות, כמו שפסק המחבר בסעיף ג במקרה הפוך).
לא היו שם חכמים – לא ימנע מלברך בשל כך (מרדכי; שו"ע ריט).
ד. לכתחילה יש לברך בתוך שלשה ימים משבא מן הדרך וכד'. ואפילו אם אין יכול לברך בפני ספר תורה בתוך שלשה – יברך שלא בפני הספר [ואם אין לו עשרה אנשים, ימתין עד שלשים יום כנ"ל] (עפ"י או"ח ריט, ומשנ"ב ושעה"צ).
עבר זמן מרובה עד שנשכר הענין – איבד הברכה [ויש אומרים: עד חמשה ימים] (עפ"י ערוך השלחן ריט, ז). ונראה שחולה מונה שלשה ימים [או חמשה] מהזמן שיכול לצאת לבית הכנסת, אעפ"י שאם היה מזדמן לו מנין בביתו היה מברך כבר מקודם. 'ברכת חיים' טז).
ה. יש לברך בעמידה (רמב"ם) מפני כבוד הציבור, ככל דבר הצריך ציבור (עפ"י הת"ס נא). וכן נאמר במושב זקנים יהללוהו – משמע שהשומעים לבדם בישיבה (ב"ח). וכן ממה שנקרא 'הילול' נראה שדינו כהלל שטעון עמידה (עפ"י א"ר). ואין העמידה מעכבת (עפ"י מג"א ועוד).

ה. מסופר על רב יהודה שחלה ונתרפא, ובאו לפניו רב חנא בגדתאה וחכמים, אמרו לו: 'ברוך רחמנא דיהבך גיהלן ולא יהבך לעפרא' – אמר להם: פטרתם אותי מלהודות. לפי שענה 'אמן' על דבריהם, והרי הוא כמברך [והיו שם עשרה אנשים].

א. אם לא ענה 'אמן' – לא יצא [שאינו לומר כאן 'שומע כעונה', שהרי הלא אמר 'שגמלך' והלא אילו היה אומר בעצמו 'שגמלך' לא אמר כלום]. וכשעונה 'אמן' יוצא אפילו לא נתכוין המברך להוציא (עפ"י משנ"ב שעה"צ ובאה"ל. וע"ע קהלות יעקב יז).

היה מברך עבור חברו בנוסח 'שגמלני' כדי להוציאו בה את חברו, והוא עצמו לא נתחייב בה – ע' קהלות יעקב יז; ערוך השלחן ריט, ז"ח.

אם גם המברך נתחייב בברכה, כגון שזה חולה שנתרפא וזה הלך במדבר – בהגהות רעק"א הביא מי שנסתפק בדבר, ובתוס' זבחים משמע שדבר זה שנוי במחלוקת אמוראים (עפ"י שבת הלוי ח"א רה).

ב. נכון שלא לברך ברכת 'הגומל' בשם ומלכות על חבירו, אפילו אוהבו או קרובו ואפילו בעל על אשתו ואב על בנו. מלבד בן על אביו ותלמיד על רבו שמברכים. ויש מי שכתב שגם בן ותלמיד אינו אלא רשות ולא חובה (עפ"י משנ"ב ריט, יח ובאר הלכה שם ד"ה ואין. ובכף-החיים פשוט שכן לאביו ותלמיד לרבו אינו אלא רשות, וכתב שלא ראינו ולא שמענו עתה על מי שעשה כן).
אם מברך לחברו בעשרה, ויודע בו שיצא ידי חובתו בענייתו 'אמן' – רשאים אף לכתחילה לעשות כן (ע' משנ"ב סק"ב ושעה"צ).

דפים נד – נה

קז. א. אלו אנשים צריכים שימור?

ב. אלו שלשה דברים מנה רב יהודה, המאריכים ימיו ושנותיו של אדם, ואלו מקצרים?

ג. אלו דברים מנו חכמים שצריכים רחמים? ואלו דברים הקב"ה מכריז עליהם בעצמו?